

СЕКЦІЯ 6 ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 332.334.4(447.42)

Ступень М.Г.

*доктор економічних наук,
професор кафедри земельного кадастру
Львівського національного аграрного університету*

Андрушенко В.Ю.

*здобувач кафедри земельного кадастру
Львівського національного аграрного університету*

ТЕРИТОРІАЛЬНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ЖИТОМИРЩИНИ

Статтю присвячено визначенню основних природно-рекреаційних ресурсів Житомирської області та їх територіальній привабливості. Визначено основні туристичні об'єкти природно-рекреаційних ресурсів Житомирщини. Досліджено проблеми і перспективи розвитку рекреаційного туризму на території області.

Ключові слова: рекреаційні ресурси, природно-рекреаційні ресурси, рекреаційні ресурси Житомирщини.

Ступень М.Г., Андрушенко В.Ю. ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТЬ ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ ЖИТОМИРЩИНЫ

Статья посвящена определению основных природно-рекреационных ресурсов Житомирской области и их территориальной привлекательности. Определены основные туристические объекты природно-рекреационных ресурсов Житомирщины. Исследованы проблемы и перспективы развития рекреационного туризма на территории области.

Ключевые слова: рекреационные ресурсы, природно-рекреационные ресурсы, рекреационные ресурсы Житомирщины.

Stupen M.G., Andrushenko V.Yu. TERRITORIAL ATTRACTIVENESS NATURAL AND RECREATIONAL RESOURCES ZHYTOMYR

The article is devoted to the definition of major natural and recreational resources of Zhytomyr region and their territorial attractiveness. The main tourist sites of natural and recreational resources of Zhytomyr. The problems and prospects of development of recreational tourism in the region.

Keywords: recreational resources, natural and recreational resources, recreational resources Zhytomyr.

Постановка проблеми. Туристична діяльність як одна з найважливіших соціально-економічних складових частин розвитку економіки України сприяє покращанню економічного стану, соціальному забезпеченню, оптимальному використанню туристично-рекреаційних ресурсів, розвитку інфраструктури та міжнародному співробітництву. В умовах глобалізації туристична індустрія є важливим фактором забезпечення конкурентоспроможності регіональної економіки. Туристичний бізнес є перспективним і прибутковим, оскільки отримання прибутку відбувається через задоволення туристичних потреб населення, надання йому різноманітних туристичних послуг у вигляді житла, харчування, транспортного, екскурсійного та іншого сервісу. Туристична галузь є невід'ємною складовою частиною світового ринку, яка посідає друге місце у світовому господарстві після комп'ютерної та електронної промисловості, випередивши нафтопереробну та автомобілебудівну галузі, оскільки саме у сфері туристичної діяльності створюється десята частина світового валового продукту. Розвиток туризму в економіці країни особливо актуальний, оскільки саме завдяки йому можна поліпшити соціально-економічну ситуацію будь-якого регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомості про рекреаційні ресурси, рекреаційний потенціал регіонів та можливості країни можна знайти в працях Бейдика О.О., Стафійчука В.І., Смаля В.І.

Зокрема, Житомирській області притаманний низький ресурсно-рекреаційний рейтинг переважно за рахунок показників розвитку інфраструктури та природно-антропогенного блоку, хоча високий рівень отримав біосоціальний блок.

Мета статті полягає у визначенні основних аспектів територіальної привабливості природно-рекреаційних ресурсів Житомирської області та їх значення для розвитку економіки регіону.

Вклад основного матеріалу дослідження. Під рекреаційними ресурсами розуміють поєднання компонентів природи, соціально-економічних чинників і культурних цінностей, що виступають як умови задоволення рекреаційних потреб людини. До рекреаційних ресурсів належать території та окремі об'єкти, що можуть бути використані для відпочинку і лікування людей, відновлення їхніх фізичних і духовних сил. Характерними властивостями рекреаційних ресурсів є: цілісність, динамізм, місткість, стійкість, надійність, привабливість. Рекреаційні ресурси поділяються на три групи:

1. Природні рекреаційні ресурси (клімат, земельні і водні ресурси, рельєф, печери, рослинний і тваринний світ, парки та заповідники, мальовничі пейзажі, унікальні природні об'єкти та ін.).

2. Культурно-історичні рекреаційні ресурси (культурні, історичні, археологічні, архітектурні пам'ятки, етнографічні особливості території, фольклор, центри прикладного мистецтва тощо).

3. Соціально-економічні рекреаційні ресурси (економіко-географічне положення, транспортна доступність території, рівень її економічного розвитку, сучасна та перспективна територіальна організація господарства, рівень обслуговування населення, структура населення, трудові ресурси, особливості розселення, рівень розвитку транспортної мережі та ін.) [4, с. 128].

Природно-ресурсний потенціал Житомирщини характеризується достатнім обсягом рекреаційних ресурсів, який посідає провідне місце в державі та відноситься до потенційно привабливих для туристів. Туристами вважають осіб, які подорожують у місцях, що знаходяться поза межами їхнього постійного перебування, впродовж періоду, що не перевищує одного року підряд, із метою дозвілля і відпочинку, лікування, спорту та оздоровлення, відвідування знайомих і родичів, вирішення службових питань тощо. Екскурсантами вважають осіб, яким надають послуги з організації подорожей на території України, що не перевищують 24 години, у супроводі фахівця-екскурсовода за заздалегідь складеними маршрутами з метою ознайомлення з пам'ятками історії, культури, природи, музеями, з визначними місцями тощо.

Варто зазначити, що природно-кліматичні та історичні умови створили в Україні потужну ресурсну базу для розвитку туристично-рекреаційної індустрії та розбудови відповідної інфраструктури. Основними факторами привабливості рекреаційно-туристичних ресурсів є природа, клімат, мистецтво, історія, харчування, архітектура, релігія. Усі наведені елементи гармонійно взаємодіють між собою, створюючи неповторну атмосферу Житомирщини як одного з найпривабливіших для туристів регіону України.

Основа привабливості регіону у сфері туризму складають як історичні пам'ятки (62 об'єкта державного реєстру нерухомих пам'яток України), так і природні умови, які сприяють розвитку багатьох видів сучасного туризму. Полісся – це край озерних, річкових і лісових ландшафтів. На території Житомирської області налічується три гідрологічні заказники. Бальнеологічні ресурси представлені радоновими лікувальними водами, торфовими та сапропелевими лікувальними грязями [5, с. 112].

Велика кількість корисних копалин в області дала привід академіку Ферсману назвати Житомирщину «Уралом в мініатюрі». Це дає можливість проводити екотури з геологічним наповненням, екскурсії з відвідуванням підприємств та музеїв (наприклад, до Музею коштовного і декоративного каміння у Володарськ-Волинському, або до музеїв фарфорових заводів у Баранівці та Городниці). Територія області поділяється на дві природні зони – мішаних лісів та лісостепу. Житомирське Полісся називають Центральним. Ліси вкривають приблизно третину території області. Південна межа між природними зонами простяглась приблизно в напрямку Бердичів – Житомир – Коростишів – Київ.

На території Овруцького та Олевського районів, у межиріччі р. Уборть та її притоку – Болотниці, розташований Поліський природний заповідник площею 20 104 га (площа його охоронної зони становить 14 146 га). Крім того, наявні 95 заказників загальнодержавного і місцевого значення. Вони мають різноманітне спрямування, наприклад: Городницький – ботанічний заказник, а Часниківський – орнітологічний; Забарський та Дідове озеро – гідрологічні, Кутне та Козява – загальнозоологічні, Плотниця та Поясківський – лісові тощо. Досить

багато й інших природних об'єктів, що охороняються законом. З 27-ми парків – пам'яток садово-паркового мистецтва п'ять мають загальнодержавне значення: Івницький, Верхівнянський, Троцьанський, Городницький та Новочортирський. Пам'яток природи, відповідно, два – загальнодержавного та 18 місцевого значення. Це може слугувати досить потужною базою для розвитку екологічного туризму.

У Житомирській області знаходиться найбільший у країні за площею Поліський державний заповідник. Його створено Постановою Ради Міністрів України від 5 жовтня 1968 р. на півночі області з метою збереження типових природних комплексів Полісся, охорони реліктових, ендемічних рослин і тварин та відтворення й збагачення природних лісів регіону. Розташований на території Овруцького і Олевського районів, на базі Копищанського, Перганського і Селезівського лісництв, загальною площею 20 104 га. Має охоронну зону. Заповідник простягається суцільним масивом із півночі на південь на 27 км, зі сходу на захід – на 21 км [2].

Природними його межами на заході є річка Уборть, на сході – річка Болотниця. Для заповідника характерні типові соснові ліси Полісся та їхні похідні. Крім лісових насаджень, представлені сфангові і осоковосфангові болота. Загальна площа боліт становить близько 5 тис. га, або 22% усієї площі заповідника. Найбільш заболочені землі східної та південно-східної частини. У заповіднику ростуть 603 види рослин, що становлять 30% видів усієї природної флори Українського Полісся.

Серед рідкісних рослин на особливу увагу заслуговують реліктові види. Це, зокрема, верби лапландська і чорнична, рододендрон жовтий, шолудивник королівський, плаваючий водяний горіх. Особливістю рослинного світу заповідника є орхідеї, яких тут зростає п'ять видів.

У фауні Поліського заповідника – 30 видів ссавців. Серед них – лосі, дикі кабани, вовки, козулі, лисиці, зустрічається рись. Велику цінність мають колонії диких бобрів. Проживають також цінні хутрові звірі: куниця, видра, ондатра. У заповіднику гніздиться 131 вид птахів. Серед них – тетерева, глухарі, рябчики, сірі куріпки; у річках – понад 30 видів риб.

Державні заказники – це невеликі за площею заповідні території, які виділяються з метою охорони окремих видів рослин і тварин, типових природних комплексів, гідрологічних, геологічних, палеографічних об'єктів. На території заказників області обмежено деякі види господарської діяльності людини, або в певні періоди охороняються окремі види тварин, рослин чи частин природного комплексу.

Річки Тетерів, Случ, Уборть та деякі їх притоки дають можливість розвивати водний туризм – переважно сплав на байдарках, катамаранах, надувних човнах (рафтинг). Береги багатьох річок скелясті – це дає змогу проводити тренування і змагання скелелазам. Досить популярним, і не тільки в Україні, є скелетром поблизу с. Денеші на березі р. Тетерів.

Ще в радянські часи користувались популярністю категорійні маршрути «По Случі від Мирополя до Сарн» та «По Случі, Горині і Прип'яті». Сплавлялись туристи й по Уборті в Прип'ять. Тетерів був не таким популярним через велику кількість гребель, отже й обносів, а крім того, через дуже велику заселеність берегів. Проте після аварії на ЧАЕС маршрути, як пішохідні, так і водні, було скасовано. Частково це пов'язано із перебільшенням реальної загрози для туристів, обумовленої радіоактивним забрудненням. Адже нетривале перебування на тери-

торіях, які мають статус таких, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, розташованих за межами зони відчуження та зони обов'язкового відселення, суттєвої загрози для здоров'я звичайно не становить. При тривалому вживанні грибів, ягід, а в деяких селах і молока, дійсно може спостерігатись шкідливий вплив на здоров'я, викликаний радіоактивним забрудненням місцевості. Тож треба дотримуватись рекомендацій фахівців, щоб звести ризик до мінімуму [6, с. 88].

На Житомирщині зростає 147 видів рідкісних рослин, з яких 74 занесені до Червоної Книги України, 13 видів підлягають особливій охороні за Бернською Конвенцією, 4 види занесені до Європейського Червоного списку видів, які зникають у всесвітньому масштабі, та 64 – регіонально рідкісні види. Є змога розробити ботанічні маршрути пізнавального туризму. Певні кроки до розробки мандрівок Житомирщиною вже зроблено: це тури «У порцеляновім краю», «Забутими панськими маєтками», «Навколо «Волинського Єрусалиму», «Серед лісових скель» та ін. [7, с. 141].

Варто зазначити, що Житомирщина – це земля древлян, які населяли північ області ще в IX–XI ст. Цьому народу була притаманна своєрідна культура з унікальними віруваннями та народними ремеслами. Древляни, як і інші народи Київської Русі, були язичниками до запровадження християнства. Проте навіть у межах язичництва вони вірили крім головних богів ще й у лісовиків, мавок, русалок. Для цього регіону був притаманний особливий напрям народних промислів, зокрема древлянська вишивка – занизування (найбільш поширена техніка вишивки – хрестик прийшов до нас в XIV–XVIII ст. із Болгарії), плетіння побутових речей, посуд із осинового коріння та ін.

Обласне свято «Мистецький червень» – це своєрідний огляд-конкурс народних умільців, на який з'їжджаються майстри з усієї області. Тут представлені різні види народно-прикладного мистецтва – вишивка, плетіння, батік, вироби з солоного тіста, різьба по дереву, ковальство, живопис, графіка, вироби зі скла тощо.

Колоритну назву фестивалю «Купальські роси» доповнює своєрідний типовий купальський пейзаж. Дійство відбувається на березі великого ставу, що оточений плакучими вербами, а довкола простяглися неосяжні простори зі своєрідними пагорбами та балками, що притаманні лише Лісостепу.

Особливою родзинкою фестивалю є те, що тут був запроваджений своєрідний дрескод: усі учасники та гості фестивалю (навіть іноземці) – у вишиванках. Українські традиції тут у всьому – музиці, співах та жартах. Особливою окрасою самих Немиринців став заново закладений парк із дитячою галявиною. На цій галявині розташована хатинка з вітряком, віз із коником, різні грибочки, гноми, Білосніжка та ін.

На святі були представлені роботи народних умільців Житомирщини – розпис предметів народного ужитку, різьба по дереву, бісероплетіння, живопис, лозоплетіння, батік, і, звісно ж, вишиванки.

Місце проведення фестивалю «Поліське весілля» вибрано не даремно, оскільки в наш час суцільної комп'ютеризації та запозичення всього закордонного весільний обряд спростився до примітивізму, і саме на Поліссі, у древньому краї древлян, полян та інших народів, традиції та обряди збереглися найбільше. На сцені розгорталися дійства, що охоплюють увесь весільний цикл, зокрема: сватання або дання рушників, гільце, прощальна, замішування

короваю. Лунали закличні пісні, здійснювались обряди: викуп весільного пирога, вінчання, обдаровування молодих.

Крім того, на фестивалі щорічно працює містечко майстрів, де представлені вишиті роботи, у тому числі весільні рушники, сорочки, вироби з дерева, ляльки-мотанки, бісероплетіння, лозоплетіння, вироби з дерева, ткани вироби та ін. Крім названих, у місті Новограді-Волинському проводиться всеукраїнський фестиваль «Лесині джерела», в м. Олевськ – фестиваль вареника та сучасної естрадної пісні «Зорі над Убортю»; в Ємільчино – обласний фестиваль «Поліське перевесло»; у Коростені – міжнародний «Фестиваль дерунів» та ін.

Перлиною ландшафтних рекреаційних ресурсів Житомирського Полісся є Словечансько-Овруцький кряж. Якщо подивитись на фізичну карту України, то на півночі Центрального Полісся одразу видно на зеленому фоні Поліської низовини чітко окреслений жовтим забарвленням «острів». Абсолютна висота його над рівнем моря 300–320 м. Словечансько-Овруцький кряж простягається більш ніж на 60 км, маючи ширину від 5 км на сході і 14–20 км – на заході. Його площа становить 750 кв. км.

На цій території можна побачити мальовничі скелі кристалічних порід, каньйони глибиною 80 м з невеликими, але бурхливими річками, а на вершині – густий ліс. Значний інтерес для дослідників кряжа викликає походження лесу на ньому. Лес – карбонатна глиниста порода, характерна для лісостепової і степової зон України. Саме на основі лесу сформувалися чорноземи України – найбільше наше багатство. Нині на території кряжа лісів майже немає, їх вирубали протягом останніх трьох століть. Тепер тут поля, на яких вирощують льон, картоплю, зернові культури, жито, пшеницю та овочі. Словечансько-Овруцький кряж багатий джерелами кришталево чистої води. У деяких селах джерела вважають святими і чудодійними [1, с. 82].

Найбільш привабливою частиною Словечансько-Овруцького кряжа є його західна частина, до якої можна віднести дві третини його площі. Унікальність її полягає в тому, що в часи, коли майже вся територія нинішньої України була затоплена морем, вона залишалась сушею. Саме західна частина дивує своїм багатством рослинного і тваринного світу. Тут можна надібати дуб скельний, березу чорну, рододендрон жовтий (азалію понтійську), плющ звичайний, смородину альпійську. Загалом, на Словечансько-Овруцькому кряжі зустрічається понад 80 реліктових рослин. Ліси на цій території багаті грибами, ягодами, лікарськими рослинами.

До аварії на ЧАЕС на території області щороку заготовляли тисячі тонн корисної продукції. На території Олевського району також багато природних пам'яток і заповідних місць. Одним із них є геологічний заказник «Кам'яне село». Воно розміщене на території Замисловицького лісництва Білокоровицького держлісгоспу на схід від села Рудня Замисловицька. Заказник цей має територію 15 га. Характеризується виходами на поверхню численних валунів великих і малих розмірів, багато з яких за формою нагадують сільські хати, хліви і клуни. Такої форми ці камені набули в процесі тисячолітньої ерозії під впливом води, зміни температур та повітря. Українське Полісся, у тому числі і Олевщина, розміщені на Українському кристалічному щиті, численні його виходи на поверхню – не рідкість для цієї місцевості, але унікальність заказника «Кам'яне село» полягає в значній площі, формі і розмірах валунів. До сьогодні

існує дві точки зору на походження валунів у цій місцевості. Одна з них пов'язана з дією льодовика в цих краях. Але й ця версія має в собі два припущення. По-перше, валуни приніс із собою льодовик із далекої Скандинавії, і після того як лід розтанув, вони так і залишилися лежати у хаотичному порядку, поступово змінюючи форму внаслідок ерозії. По-друге, валуни належать до верхнього шару порід місцевого походження, але опинилися вони в цих місцях і набули такої форми під дією льодовика, який руйнував на своєму шляху породи і шліфував уламки. Звичайно, до цього додалися і фактори ерозії.

Житомирська область має всі необхідні ресурси для розвитку туризму, які використовуються не повністю. Її багата культурно-історична спадщина, розгалужена мережа транспортних сполучень, закладів культури та мистецтва, наявність туристичної індустрії, яка постійно розвивається, визначають роль Житомирщини як важливого рекреаційного регіону. Однак іноземні туристи становлять незначну частку у загальному обсязі туристичних потоків Житомирської області протягом усього досліджуваного періоду. В умовах глобалізації необхідно розвивати туристичну індустрію, що сприятиме забезпеченню конкурентоспроможності регіональної економіки.

Висновки. Таким чином, розвиток туристичної діяльності залишається на низькому рівні, хоча природно-ресурсний потенціал Житомирщини характеризується достатнім обсягом рекреаційних ресурсів і посідає провідне місце у державі. Основними факторами непривабливості для іноземних туристів є незадовільні умови пересування туристів будь-яким транспортом та

затримки на кордонах, ускладнений візовий режим, відсутність чіткої політики в галузі туризму на місцевому рівні, низька якість об'єктів проживання, низький рівень сервісного обслуговування та відміна ліцензування суб'єктів туристичної діяльності.

В основу сталого розвитку області повинна бути покладена політика, спрямована на формування стратегії раціонального природокористування, гармонізацію соціальних, екологічних і економічних пріоритетів. Заповідний фонд відіграє неабияку роль у розвитку єдиного народногосподарського комплексу Житомирської області.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Блажкевич Т.П. Реалії туристичної діяльності Житомирщини / Т.П. Блажкевич, А.В. Манжос // Економіка. Управління. Інновації. – 2014. – № 1 (11). – С. 80–85.
2. Дунаєвська О.Ф. Житомирська область: пропозиції нових напрямів туризму в контексті проведення «Євро-2012» / О.Ф. Дунаєвська, О.Ю. Козловський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua>.
3. Кифяк В.Ф. Організація туризму: [навч. посіб.] / В.Ф. Кифяк. – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – 343 с.
4. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України: [навч. посіб.] / О.О. Любіцева, Є.В. Панкова, В.І. Стафійчук. – К.: Альтерпрес, 2007. – 369 с.
5. Руденко В.П., Трофимчук О.М. Український природно-ресурсний потенціал: Серія оцінкових картосхем: Ч. 2. / В.П. Руденко, О.М. Трофимчук. – К.: УІНС, 2000. – 186 с.
6. Стафійчук В.І. Рекреація: [навч. посіб.] / В.І. Стафійчук. – К.: Альтерпрес, 2008. – 264 с.
7. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія / Н.В. Фоменко. – К.: Центр навч. літ-ри, 2007. – 312 с.